

УДК 338.054

Космарова Н.А.*

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА У КРАЇНАХ ЄС

Постановка проблеми. Поглиблення фінансової кризи призвело до поширення тінізації економіки країн світу. Недооцінка масштабу тіньової економіки у країні негативно впливає на соціально-економічний розвиток. Детінізація економіки та забезпечення економічної безпеки є одним з пріоритетних напрямів співробітництва між ЄС та кандидатами на членство в цій організації. Але проведення необхідних заходів, направлених на зменшення масштабів тіньової економіки, є неефективним без достовірного оцінювання розмірів цього явища. Саме тому методологічні проблеми та проблеми методичного забезпечення оцінювання масштабів тіньової економіки набувають особливої актуальності в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень показує, що проблемам оцінки рівня та масштабів тіньової економіки приділялось доволі багато уваги, як вітчизняними, так й закордонними науковцями – Базиліук А.В.[1], Варналій З.С. [2], Жаліло Я.А.[3], Керни А.Т.[8], Мандибура В.О.[4], Николаева М.И. [5], Турчинов О.[6], Шнайдер Ф.[3]. Однак єдиного підходу до визначення терміну "тіньова економіка", вимірювання рівня тіньової економіки та оцінки впливу на економіку країн досі не має.

Метою статті є узагальнення методів визначення рівня тіньової економіки та характеру і напрямків її впливу на економіку країн Європи.

Виклад основного матеріалу. Одним з найбільш поширених визначень, що використовується у країнах Європи та Америці є визначення надане Е. Фейгом: "Тіньова економіка включає усю економічну діяльність, яка з будь-якої причини не враховується офіційною статистикою і не потрапляє до валового національного продукту".

На основі проведеного аналізу світових та вітчизняних підходів до визначення терміну тіньова економіка, на наш погляд, доцільно віднести нелегальний бізнес, за виключенням кримінального, та частину легального бізнесу що здійснюється за межами компетенції органів влади - оподаткування та регулювання, й не враховується офіційною статистикою. До основних складових тіньової економіки слід віднести: функціонування підприємств без будь-якої реєстрації, наявність не задекларованих прибутків та доходи що пов'язані з готівковим обігом коштів.

Під економічною безпекою держави розуміють здатність національної економіки протистояти внутрішнім та зовнішнім загрозам та задовольняти основні потреби суспільства. Ключовими передумовами економічної безпеки є подолання корупції та скорочення тіньового сектору, що дасть змогу більш точно оцінювати сучасний стан економіки країни, проблеми та перспективи розвитку, а також напрямів впливу, якщо це необхідно.

Уряди всіх країн докладають зусиль для скорочення обсягу «неофіційної» економіки, але з цілої низки причин, ця задача виявляється виключно складною для виконання. Крім цього наявність тіньової економіки негативно впливає на суспільство - нечесна конкурентна боротьба на ринках призводить до уповільнення економічного зростання. У стра-

* кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки Кримського економічного інституту ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана»

тегічному плані економічну безпеку гарантує лише конкурентоспроможна економіка. Основне завдання держави в цьому контексті - створення такого економічного, політичного та правового середовища й інституційної інфраструктури, які б стимулювали найбільш життєздатні підприємства, інвестиційні процеси, виробництво перспективних конкурентоспроможних товарів, та унеможливили поширення корупції та тіньової економіки.

На сьогодні найбільш розповсюдженим методом визначення рівня тіньової економіки в Європі є прямий та непрямий метод дослідження, а також моделювання. Прямий метод базується на анонімних соціальних опитуваннях громадян, які дозволяють виявити приховані мотиви та напрямки тіньової діяльності. Непрямий метод базується на використанні макроекономічних показників реальної економіки задля виявлення впливу тіньової складової. Ці показники включають різницю між національними видатками та доходом, офіційний рівень зайнятості та реальний, відображені фінансові трансакції та попит на іноземну валюту, споживанням електроенергії та продуктом виробленим реальним сектором економіки. Моделювання це створення структурної моделі тіньової економіки з цілю виявлення зв'язку між розвитком економіки та факторами, такими як пряме оподаткування та соціальне навантаження. Така модель включає явні та не явні зв'язки між факторами.

Економічний спад, бюджетні скорочення та зростання безробіття стали основним двигуном розвитку тіньового сектору в економіках країн Західної, а особливо Центральної та Східної Європи.

Тіньова економіка в Європі охоплює більшість легальних видів комерційної діяльності. Її обсяг в 2011 році склав 2,2 трлн євро, що на 5% вище ніж у 2007 році. Варіаційний розмах тіньового ринку по країнах Європи складає 7-8% від ВВП в Австрії та Швейцарії до майже 30% й більше в ряді країн Центральної та Східної Європи (рис. 1).

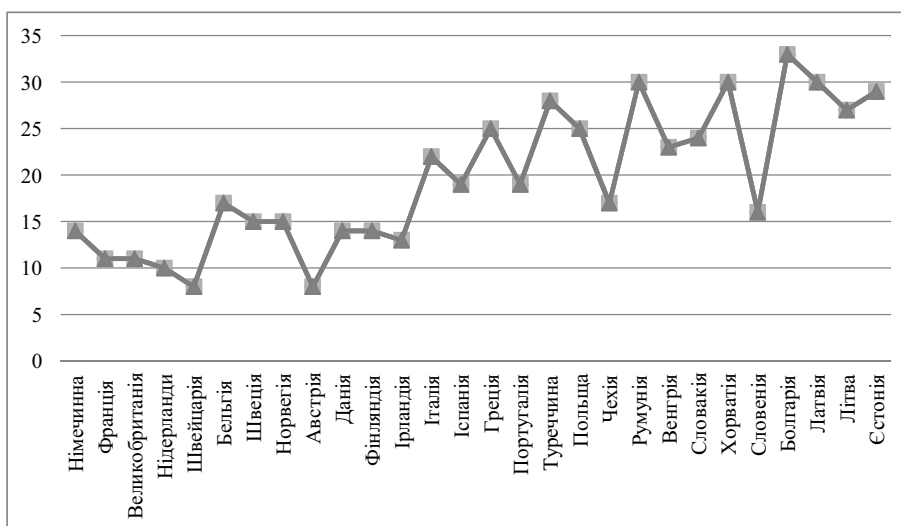

Рис. 1 Тіньова економіка у відношенні до ВВП у 2011р.[8]

розмірами тіньової складової економічної активності. Так, Німеччина має досить стабільний за розмірами тіньовий сектор, обсяги якого становлять 13,7% ВВП в 2011 році. Це дещо нижче ніж в 2010 - 13,9%. Враховуючи значний обсяг ВВП Німеччини в абсолютному вимірі, неважко уявити собі, що ці майже 14% становлять досить значну суму.

До основного виду нелегального бізнесу відноситься функціонування не кримінальних підприємств без будь-якої реєстрації. Наявність високого рівня корупції сприяє його виникненню та розповсюдженню, особливо у малому та середньому бізнесі - у сфері по-

Тіньова економіка в Естонії, Болгарії та Румунії у 2011 році складає близько 30% від річного ВВП, Кіпр - 26% ВВП, Мальта - 25,8% ВВП.

Набагато більш комфортно себе почувують країни з високим рівнем економічного розвитку. Однак, і вони не позбавлені вельми помітною за

слуг, туризму, будівництві та інше. Не задекларовані доходи включають заробітну платню та доходи малого бізнесу, а також бухгалтерські засоби ухиляння від сплати податків. Цей сегмент розповсюджено у будівництві, сільському господарстві, сфері послуг та складає майже дві третини всієї тіньової економіки Європи (рис.2).

Рис. 2 Відсоток тіньової економіки Європейському Союзу у кожному з секторів, частину тіньової економіки Європи. 2011р.[8]

Відсутність великої кількості документації дозволяє доходи маленьких магазинів, барів, ресторанів, готелів, таксі та іншій малий бізнес, що пов'язані з готівковим обігом коштів, значно занижувати щоб зменшити податкове навантаження. Це складає одну третю

У ряді країн Європи відхід у тінь стимульований не тільки небажанням платити податки в казну, а й спробою уникнути дотримання численних вимог і норм запропонованих державою для офіційної діяльності - необхідності платити мінімальну зарплату працівникам або витратитися на дорогі засоби забезпечення безпеки праці, отримання чисельних дозволів на проведення робіт та інше.

Відповідно до розрахунків австрійського економіста Ф Шнайдера, рівень тіньової економіки в Україні у 2011 році складає 52,8 % від офіційного ВВП. При цьому, дані, отримані різними методами розрахунку рівня тіньової економіки, яскраво демонструють відмінність у показниках на різних фазах економічного циклу (рис.3).

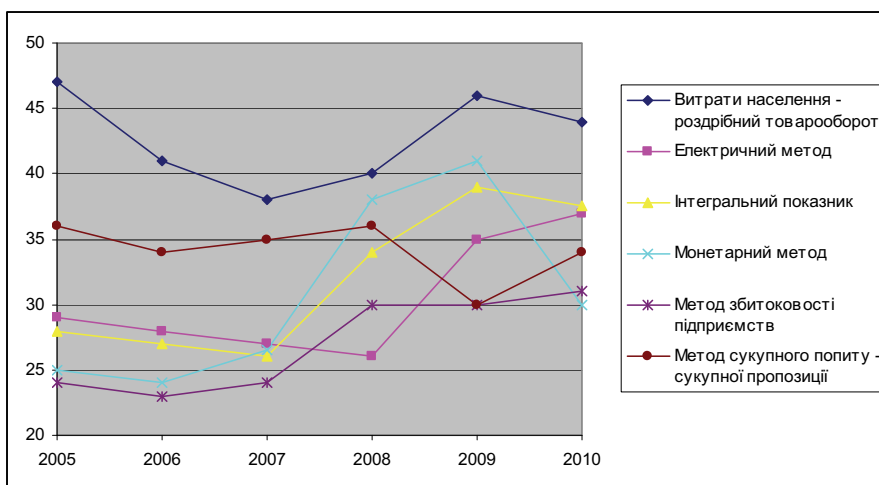

Рис. 3 Рівень тіньової економіки України, % ВВП [3].

Збільшення рівня тінізації економіки на початку періоду кризового спаду у 2008 році (з 28 % до 34 %) супроводжувалося зміною структури тіньового сектора. Розширення обсягів виробництва поза легальною економікою відбувалося більшою мірою шляхом «виходу в тінь» легально працюючих підприємств,

ніж розширення діяльності в межах існуючого тіньового сектору економіки. Продовження депресії у 2009 році супроводжувалося подальшим збільшенням рівня тінізації економіки (до 39 %).

До особливостей тіньової економіки України слід віднести, значне зрощення владних структур з тіньовими; наявність "особливих" умов функціонування окремих суб'єктів; використання державного майна та службового становища для отримання нелегального (тіньового) доходу державними чиновниками і управлінцями; здійснення в складі великих державних підприємств тіньових операцій (напівофіційно); недосконале нормативно-правове поле що надає можливість здійснення тіньових операцій; відношення суспільства до наявності тіньової економіки та корупції, як до норм життя, що носить системо-утворюючий характер.

Пріоритетами подальшого розвитку для України є інтеграція у європейський економічний простір. У контексті євроінтеграційних сподівань українським урядом було розроблено Програму економічних реформ спрямовану на детінізацію фінансових потоків, легалізацію ринку праці та земельних відносин.

Основні фактори що впливають на розмір та масштаб тіньової економіки в усіх країнах:

- "економія" - бажання населення "зберегти" гроші шляхом не сплати податків;
- сприймання тіньової економіки як норми економічного життя країни - це пов'язано з історією і традиціями виникнення неофіційної економіки й найбільш притаманне країнам з низьким розвитком державних інститутів;
- легкість, доступність участі - розраховуватися готівкою й не декларувати прибутки дуже часто легше, ніж оформляти документи й платити з цього податки, тому велика кількість людей вважає що не буде нічого поганого, якщо вони розрахуються, наприклад, з доктором, нянечкою, сантехніком, готівкою;
- низький рівень виявлення - чим нижче рівень виявлення не легальних доходів й наявність покарання, тим більша кількість людей буде вважати що варто ризикувати.

Однак, як позитивне слід відмітити, дві третини зароблених грошей у тіньовій економіці витрачаються у реальній, а зайнятість у тіньовому секторі, особливо в період кризи, дозволяє уникнути соціального вибуху, згладити соціальну напругу.

Спираючись на аналіз світового досвіду можливо визначити дві основні рекомендації що дозволять не поглиблюючись в особливості кожної сфери національного господарства зробити значний крок у подоланні тіньової економіки, зробити економіку більш відкритою та передбачуваною:

- спрощення загальної дозвільної системи ведення бізнесу;
- створення простої та необтяжливої системи оподаткування та додаткових платежів;
- скорочення використання готівкового обігу коштів.

Висновки. Найбільш поширеним методом оцінки тіньової економіки в країнах Європи є МІМІС-метод, який спрямовано не тільки на визначення рівня тіньової економіки, а й моделювання її впливу на соціально-економічну ситуацію в країні.

Тіньова сфера охоплює діяльність, яка проводиться поза офіційним контролем і правовою регламентацією з приховуванням її параметрів від правоохоронних і контролюючих органів, а також діяльність, яка спрямована на одержання економічної вигоди у формі присвоєння економічних благ, прав на економічні блага, доходів від нееквівалентного збільшення економічних можливостей, зниження витрат і рівня ризику при здійсненні операцій (поза правового поля).

Необхідність адаптуватися до економічних умов, що стрімко змінюються, заставляє населення долучатися до тіньової економіки у різних її проявах. За даними соціологічних опитів, додатковий дохід працівників промислових підприємств від різних видів побічної діяльності досягає 80% сукупного сімейного доходу. Тому, у більшості частини населення

існує об'єктивна необхідність активізації своєї участі в тіньовій економіці, що укріплює фундамент хабарництва «тіньової діяльності» і кримінальної активності.

Наявність певного рівня тінізації економіки країн Європи говорить про те що це явище притаманно всім країнам світу. Однак її зростання та поглиблення спостерігається перш за все у кризові періоди.

Список використаних джерел

1. Базиліук А. В. «Тіньова» економіка в Україні / А. В. Базиліук, С. О. Коваленко. – К. : НДЕІ Мінекономіки України, 1998. – 206 с.
2. Варналій З. С. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації [монографія] / З. С. Варналій. – К., 2006 р. – 576 с.
3. Жаліло Я.А. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрямки подолання. - за редакцією Я.А.Жаліла - К.: НІСД, 2011. - 31 с.
4. Мандибура В. О. Тіньова економіка як об'єкт системного наукового дослідження / В. О. Мандибура. – К., 1998. – С. 256.
5. Николаева М. И. Теневая экономика, методы анализа и оценки (обзор работ западных экономистов) / М. И. Николаева, А. Ю. Шевяков. – М., 1987. – 53 с.
6. Попович В. М. «Тіньова» економіка як предмет економічної кримінології / В. М. Попович. – К.: Правові джерела, 1998. – 448 с.
7. Турчинов О. Науково-методологічні дослідження тіньової економіки / О. Турчинов. – К. : Вид-во НАН України, 1997. – С. 25–32.
8. Kearney A.T. -[Електронний ресурс] / THE SHADOW ECONOMY IN EUROPE, 2011/ Режим доступу: http://www.atkearney.ch/download/pdf_shadow_economy_in_europe.pdf